

18. Шевчук В. Образ Богдана Хмельницького в давній українській літературі // Дивослово. -1995. – №12. – С. 3 – 9.
19. Яценко М. Українська романтична поезія 20-60-х років XIX століття // Українські поети-романтики. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 5 -36.

Одержано редакцією – 27.10.2014. Прийнято до публікації – 15.12.2014.

Аннотация. Ромашченко Л. Фольклорный компонент в украинской исторической прозе. В статье рассматривается роль фольклорных элементов в современной украинской исторической прозе (на материале произведений В. Кулаковского, Р. Иванычука, Ю. Мушкетика, М. Винограновского, И. Корбача и др.), в частности образы казака Мамая и вурдалаки, а также функции фольклорных жанров как интертекстуальных компонентов.

Ключевые слова: исторический, роман, фольклор, мотив, образ, фантастика, химеричный, интертекстуальный.

Summary. Romashchenko L. Folklore element in the ukrainian historic prose. In the article the role of folklore elements in the modern Ukrainian historic prose is revealed. Special attention is paid to the functions of folklore genres in the works of V. Kulakov's'kyj, R. Ivanychuk, Y. Mushketyk, M. Vinhranovs'kyj, I. Korbach and others.

Keywords: historic, novel, folklore, motive, image, fiction, fanciful, intertextual.

Лідія КАВУН

ФОЛЬКЛОРНІ ІМПУЛЬСИ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ КОСИНКИ

У статті досліджено новелістику Григорія Косинки в її органічному зв'язку з фольклором. Автор доводить, що спілкування письменника з усною народною поезією, з одного боку, створює світ традиційних уявлень про буття українського народу, а з іншого є актуальним та сучасним елементом модерністського дискурсу.

Ключові слова: фольклор, новели, література, образ, мотив.

Постановка проблеми. З огляду на міф про "вічне повернення" зауважимо, що наше сьогодення багато в чому нагадує перші десятиліття минулого століття як в історичному, так і в культурному аспекті. Історично: сучасні революції, війни перегукуються з аналогічними стихіями столітньої давності; культурно: нині ми маємо мистецькі творіння, які художньо відтворюють модерні революції та війни.

20-30-ті роки ХХ століття є особливо цікавим матеріалом для досліджень літературно-фольклорних зв'язків. Саме тоді утверджувалася нова традиція емоційного та естетичного переосмислення народно-поетичних першоджерел як певна опозиція до відкидаючого народницько-етнографічного побутопису. Максим Рильський зазначав: "Роздумуючи про історію світової літератури, приходиш до висновку, що фольклорна основа притаманна всім справді видатним творам усіх віків і народів. Не тільки гомерівський епос, але і трагедії Есхіла, Софокла, Евріпіда побудовані на народних міфах, сказаннях і переказах... І творчість Пушкіна, Гоголя, Лермонтова, Горького, Івана Франка, Лесі Українки корінням своїм глибоко входить у народний ґрунт" [10, 101]. Такою є і новелістика Григорія Косинки, яка ввібрала в себе весь сік українських народних пісень і звичаїв народу, і стала вершиною художньої майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному літературознавстві дослідженням творів Григорія Косинки присвячено не зовсім достатньо уваги. Більш активно студіювали його новелістику на початку 90-х років, свідченням чого є праці М. Наєнка, М. Жулинського, В. Агеєвої, Л. Кавун. Однак головну увагу науковці приділили висвітленню творчого шляху письменника, проблематики, жанрово-стильових особливостей його творів тощо. Проблему зв'язку творчості Григорія Косинки з фольклором розглянуто лише опосередковано. Нині досить відчутним є дефіцит спеціальних досліджень, що стосуються спілкування письменника з народною поезією.

Мета статті – проаналізувати новелістику Григорія Косинки в річищі органічного вживання у своєрідну атмосферу фольклору – від найпростішого, найбезпосереднішого – запису текстів усної народної творчості – до найскладнішого, опосередкованого через ряд об'єктивних і суб'єктивних чинників – засвоєння народнопоетичного світовідчування, духу естетики фольклору.

Виклад основного матеріалу. У формуванні творчої особистості письменника неабияку роль відіграла специфіка середовища, у якому він народився і зростав. Дитячі та юнацькі роки майбутнього письменника пройшли в селянській сім'ї на Київщині. "Крім любові до Кобзаревих поезій, дід Роман, а також мати прищеплювали Грицькові шану до народної пісні, в котру з давніх-давен український народ виливав свою журбу і свою надію на кращі часи" [9, 8].

Григорій Косинка сам "збирав пісні і записував їх. Були у нього пісні від стародавніх до сучасних" [6, 591]. У дитинстві дід Роман подарував йому три тоненських зошити, до яких він записував відомі йому пісні.

Будучи студентом, Г. Косинка "соромився давати переписувати товаришам пісні, написані дитячою рукою" і переписав пісні "до товстого зошита, а ті старі, тоненькі, повикідав" [6, 591]. На жаль, ці записи поки що не віднайдені. Можливо, він також користувався друкованими джерелами, адже мав у домашній бібліотеці "кілька збірників різних авторів, виданих у минулі часи. Серед них були: Максимович, Гоголь, Драгоманов та ще ряд інших авторів" [6, 591]. Безперечно, що знайомство Г. Косинки з народною творчістю не обмежувалося друкованими фольклорними збірниками. Письменник виростав з народу, його мудрості, був органічно пов'язаний із ним і цієї єдності, єдності особистої долі з народною ніколи не втрачав. Його дружина Тамара Мороз-Стрілець згадувала, що "Косинка любив бувати серед людей" [7, 563]. Живучи в Києві, він часто ходив на "контрактові ярмарки", що відбувалися на Подолі для того, щоб "спостерігати за виром життя. За людиною, її поведінкою", і також безпосередньо з уст народу "почути виразні діалоги, почути цікаві сценки" [7, 563].

Григорій Косинка постійно творив під безпосереднім враженням баченого. З цією метою мандрував по селях. Дружині письменник розповідав: "Я дійсно мандрував по селях. Позичив у сина хазяйки стареньке сільське вбрання: латану сорочку, картуз, а черевики і свої були підходящі, днів п'ять не голився, а тоді закинув через плече ціпок та й поїхав... Хотілося мені подивитись на життя по степових селях та порівняти з життям рідної Щербанівки" [6, 583].

При висвітленні тієї чи іншої теми неабияку роль відіграє у новелах автора українська народна пісня. Сам Григорій Косинка зауважував: "Я ретельно вивчаю цю спадщину народної мудрості, зокрема, пісню, яка коротко, стисло відбиває історичний час життя людини, її побут, її погляди, почуття та прагнення" [6, 583]. Як правило, "пісня приходить до героїв у ті хвилини, коли потрібно вилити невимовне горе або радість, осягнути щось дуже важливе або прийняті рішення. Адже в пісні – мудрість і досвід емоційного життя багатьох поколінь" [12, 201]. Деякі пісні застосовує автор для характеристики дій, вчинків чи настрою людини, інші включаються в авторську розповідь чи мову героя твору. Так, у творі "На золотих богів" Г. Косинка, щоб глибше розкрити жорстокість війни, від якої в усі часи страждає не тільки людина, а й усе живе на землі – плоди людської думки й праці ("стоїть пшениця потолочена, серпа просить, а вони кров'ю поливають") [4, 45], використовує рядки стародавньої пісні "Ой у полі жито копитами збито..."

Щоб підкреслити горе, яке принесла війна матері, забравши в неї сина, автор відтворює її тугу й страждання не лише безпосередньо вводячи

уривки пісень у текст, – за асоціацією викликаючи у читачів зміст пісні в цілому, пов'язані з нею події і переживання, – а й досягає настроєвості і завдяки запозиченим із народної пісні повторів, емоційної наснаженості фрази: "Стерялась, бідна, з журби... Як чайка б'ється грудьми... О, знов:

Ой не зорі з неба: горе!

Обхопила руками обгорілій стовп у воротях і страшно. Нелюдським голосом, заспівала коло дітей:

Ой голуб ти сивенький,
Ой скажи-скажи ти мені,
Де мій син молоденький?..
І замовкла, заніміла" [4, 46].

Нерідко в новелах Г. Косинки саме материнська точка зору є узагальнюючою. Її голос намагається примирити криваві пристрасті. Маті стає прообразом добра, людяності ("На буряки", "Голова ході", "Постріл", "Гармонія"). Тут вчувається народнопісенна інтонація. Письменник часто вдається до материнської оцінки "як квінтесенції колективного досвіду, колективної оцінки загалом" [1, 61].

Глибинний вплив народної пісні позначився на схильності митця до модифікації в різних творах тих самих мотивів, образів. Звідси – образи-мотиви жінки-вдови, матері, нещасливої долі селянської дівчини, яку віддають заміж за нелюба, сироти, могили, смерті тощо. Так, у ряді новел зображені образ матері. Нерідко герояня – вдова. Послідовний наголос на цьому наштовхує на асоціацію з фольклорним образом "вдови-України". Це відповідає художньому мисленню Г. Косинки і пов'язано з впливом на його творчість народнопісенної поетики.

Серед постійних образів у новелах письменника – образи степу, вітру, могили тощо. У деяких творах вони мають конкретно реальне значення, є характерними деталями пейзажів України, як скажімо, Гордина могила ("В житах") чи степ у новелі "Анархісти". Однак у творі "Голова ході" образи степу, могили, вітру крім реального мають і символічне значення. Тут фольклорна традиція органічно поєднується з літературною. Динаміка степу, де вітер віє, видніється могила, у якій заховане минуле України, змінюються надію на відновлення національної слави й волі.

Григорій Косинка був глибоко переконаний, що українці позбудуться рабства. Його кредо – духовний заповіт Тараса Шевченка: "Борітесь – поборете! Вам Бог помагає". Яскравим свідченням цього постає образ подільського Фавста-Конюшини, який "найближче стоїть до Косинчиного "ідеального героя". Звертаючися до світового фольклорного мотиву фаустіанства, письменник прагне осягнути новітню трагедію українського народу, що "на складних шляхах революції

шукав життєвої істини з такою болючою одержимістю, як і легендарний Фауст"^[8, 288] із середньовічної Європи.

Подільський Фавст-Конюшина має багато спорідненого з європейським Фаустом. Г. Косинка підкреслює їхню зовнішню подібність, зазначаючи: "З обличчя був сивий, схожий на Фавста, що його завжди звикли бачити у виставах оперових театрів" [5, 296]. Безперечно, йдеться не просто про сивину, а, швидше, про надзвичайну блідість ("з обличчя був сивий"); епітет "сивий" виступає у значенні стражденний, змучений від надмірних переживань.

Як і європейський Фауст, Косинчин герой стає на шлях пошуку істини-правди. Воліє жити ідеалами свободи, оскільки лише вона стає запорукою повної самореалізації кожної особистості та людства, а тим самим – гармонії світобудови загалом. У шуканні істини людського буття подільський мудрець не знає страху й утоми, бо надіється, що вселенський гнів повсталого народу вирве Україну з рабства ("...тюрма виломлюється з ґрунтом і летить високо-високо понад борами") [5, 302]. Сучасну Україну бачить герой однією з багатьох тюрм більшовицької імперської системи, куди "посаджено не лише сучасність, а й історію, не одну якусь особу, а цілий народ" [5, 289].

Як відомо, при створенні літературного образу Фауста використано фольклорні джерела, згідно з якими Фауст – реальна особа; жив у першій половині XVIII і відомий у Європі чародій, книжник і лікар. Про нього існували численні легенди, казки, перекази в німців. Фольклор про Фауста надруковував німецький учений Й. Шпісс, а пізніше – Р. Відманн [3, 63]. Можна гіпотетично стверджувати, що Г. Косинка при написанні свого твору, спирався не лише на літературну традицію, але й на фольклорні джерела. Адже герой його твору, розповідаючи співкамерникам про свій мученицький шлях у пошуках істини-правди зауважує, що чув легенди про європейського Фауста.

В основі новели "Фавст" лежить світовий фольклорний сюжет. Йдеться, насамперед, про загальну сюжетну схему, окремі колізії. Скажімо, як і європейський Фауст, подільський Фавст знається на народній медицині. Співкамернику поляку Яцьківському Конюшина радить прадавній засіб лікування зубів, який побутує в Україні: "Ая, зуби? Знаю. Це якби самогон-первак, а тоді намочити махорки з папороттю й закласти за той пеньок – повірте, одразу заніміє" [5, 297]. Як і європейський Фауст, подільський мудрець – книжник: він цитує когось із філософів ("панувати над рабами, обернути кожного на автомат – такий здебільшого намір у деспотів") [5, 303], згадує поетичні рядки, мова його є літературною ("не зацвітуть, ніколи вже не зацвітуть пісні на

гриві моого коня") [5, 304] тощо. Але твір Г. Косинки визрів за іншого часу, на іншому національному ґрунті. Гени непокірного, волелюбного Фавста-Конюшини – у праглибинах та особливостях життя українського народу початку ХХ століття. А також, безумовно, щонайдавніших козацьких рухів, у психології українських борців за волю і щастя свого народу. Є в нього щось від Байди, Богуна, Кармалюка, Залізняка, Кривоноса, Довбуша...

У створенні образу подільського Фавста Г. Косинка підключає все біополе українського села – деталі соціального побуту, повсякденні реалії, народні звичаї. До камери Прокіп Конюшина потрапляє в Різдв'яну ніч і згадує багату кутю, Святий вечір, обрядову страву – пиріжки. Будучи в камері, він здійснює прадавній український обряд несення вечері: "Фавст уяв з нар свою торбу, розв'язав її, підходить до Конончука, каже:

-У вас, дядьку, хвалилися син є? Але він вечері не принесе сюди, я буду вашим гостем сьогодні" [5, 305].

Автор не лише поетизує звичаї українського народу, простоту, душевність селян, але й надає цій деталі символічного значення. Адже за народним звичаєм, заносячи вечерю, люди прагнуть об'єднати живих членів роду за спільною святчечір'юо трапезою. Тут прочитується ідея загальнонаціонального єднання – і соціального, і духовного, і світоглядного. Г. Косинка, думаючи про поступ, покладає надії і на пробудження Конончуків від духовної алергії, на їхнє прозріння, адже їм судилося за певних обставин змінити загиблих Конюшин.

Сьогодні, на початку ХХІ століття, про таких Конончуків говорять, що вони – "запасні українці", тобто люди, які не відчувають себе українцями на глибинному духовному рівні.

Новела "Фавст" насичена деталями, які відіграють важливу роль у характеристиці героїв. Одна з них – рушник, на якому вишито ключ журавлинний, що прочитується як уявне магічне коло. Так Прокіп Конюшина захищає себе від зла. Тому з ненавистю і здивуванням кат Бейзер "обдивився Фавстове ліжко, торбу, рушника, вишитого з ключем журавлиним" [5, 301]. Адже український патріот навіть у камері влаштовується, виходячи з естетики свого народу. Навіть у таких нелюдських умовах він намагається зберегти людську гідність. Тут рушник, вишитий з ключем журавлиним, є уособленням українського духу, ферментом якого є національна свідомість, незалежність та історична пам'ять. Прикметно: Прокіп Конюшина, як і легендарний Байда, гине в катівні, але не відступається від своїх переконань, доводячи,

що за щастя, гідність, самодостатність кожної людини, нації, треба боротися, бо інакше станеш "гноем і трупом", зрадником свого народу.

Кат української нації шаленіє, оскільки розуміє, що допоки є такі люди, як подільський Фавст, йому не вдасться український народ обернути в рабство, знищити не лише в бутті, але й у національній свідомості. Тому Бейзер "уклякнув", коли прочитав видряпане на стіні: "Прокіп Конюшина", а внизу – "Христос воскресе, Галю..." [5, 301]

Прокіп Конюшина гине, але його жадоба волі, дух непокори вселяється в нове молоде покоління. Тому символічним є фінал твору: "У сусідній камері, "етапній", співали студенти – новаки ще нашої тюрми:

Ой, радуйся, земле,
Син Божий народився...

А Конончук держав у руках шматок хліба, що його дав йому Фавст з Поділля, і ридав..."[5, 306].

Якщо проаналізувати "першоелементи", базову систему живої й неживої природи (космічні стихії – сонце, небо, степ, вода, тварини тощо), які належать до художньої картини світу Григорія Косинки, то переконується в тому, що чимало словообразів у його текстах є значущими. Це – сонце, степ, вода і все семантичне гніздо, зв'язане з цим поняттям (вода, річка, став, дощ тощо). Можливо, їх символічність та емоційність є не зовсім усвідомленою самим автором. У цьому аспекті прикметною є новела "Серце". Тут події відбуваються біля води, біля "прославленої Збруч-ріки". Прославлена тим, що це – річка, у якій знайдено одну з найдавніших і найвеличніших міфологічних пам'яток – збручського ідола, що став свідченням археологічного зв'язку українського етносу з місцем знаходження. Тому Збруч – свята ріка для кожного українця. Назва твору – "Серце" (саме поняття "серце" є амбівалентним: "сказала із серцем" або сердечна людина тощо) – спонукає до застереження, що річка у творі постає не лише місцем подій, але й набуває глибинного смислу.

Мотив води у новелі є прасимволом із дуже широким, почали лише вгадуванням, більш емоційним, ніж логічним значенням.

У міфології вода здебільшого символізує життя, але, нерідко, і смерть. В українців під впливом віковічного хліборобського менталітету вода завжди пов'язана із пристрасним уболіванням за долю врожаю. У новелі "Серце" вода наділена як позитивним, так і негативним змістом. "Іч, на сонце позирає, – приказував він (Трохименко – Л. К.), спостерігаючи вуйка, – дощу, мабуть, боїться в жнива"[2, 221]; або: "Як тавро те – Збруч-ріка", "каламутні хвилі Збруч-ріки"[2, 222]. Річка стала тавром, оскільки стала межею між польською й українською

територіями. Крім того, тут вода постає символом смерті. Мертвою вона стала для Минки, яка гине.

Висновки. Оригінальна самобутня творчість Г. Косинки закорінена в джерела усної народної творчості. Осягнення фольклору йшло по лінії органічного засвоєння народного світогляду й моралі. Істинно народний характер творчості письменника виявляється не у самому використанні пісень, прислів'їв, міфологічних образів і т.д. і т.п., а в тому, що вони живуть у його творах як художнє переосмислення. Ця студія лише окреслила наукову проблему зв'язку творчості Григорія Косинки з усною народною творчістю. Більш глибоке студіювання цього аспекту на часі, адже значна частка художніх відкриттів базується на переусвідомленні традицій і саме гармонія традицій і новаторства є запорукою успішного розвитку літератури.

Список використаної літератури

1. Агесва В. П. Українська імпресіоністична проза / Віра Агесва. – К.: Віпол, 1994. – 160 с.
2. Гармонія: Оповідання. Публіцистика. Спогади про Григорія Косинку. – К.: Дніпро, 1988. – 605 с.
3. Копелев Л. "Фауст" Гете /Л. Копелев. – М.: Гослитиздат, 1962. – 143 с.
4. Косинка Г. На золотих богів /Григорій Косинка // Гармонія: Оповідання. Публіцистика. Спогади про Григорія Косинку. – К.: Дніпро, 1988. – С. 43-46.
5. Косинка Г. Фавст / Григорій Косинка //Українське слово. Хрестоматія української літератури і літературної критики ХХ ст. З Кн. – Кн. 2. – К.: Рось, 1994. – С. 296 – 306.
6. Мороз-Стрілець Т. Косинчині розповіді / Тамара Мороз-Стрілець //Гармонія: Оповідання. Публіцистика. Спогади про Григорія Косинку. – К.: Дніпро, 1988. – С.575-588.
7. Мороз-Стрілець Т. Спогад серце гріє // Гармонія: Оповідання. Публіцистика. Спогади про Григорія Косинку. – К.: Дніпро, 1988. – С. 548-581.
8. Наєнко М.К. Григорій Косинка / Михайло Наєнко // Українське слово. Хрестоматія української літератури і літературної критики ХХ ст. З Кн. – Кн. 2. – К.: "Рось", 1994. – С. 284 – 291.
9. Наєнко М. К. Григорій Косинка. Літературно-критичний нарис / Михайло Наєнко. – К., 1989. – 162 с.
10. Рильський М. Т. Література і народна творчість / Максим Тадейович Рильський. – К. : Рад. письменник, 1956 . – 217 с.
11. Українське слово. Хрестоматія української літератури і літературної критики ХХ ст. З Кн. – Кн. 2. – К.: Рось, 1994. – 722 с.
12. Фащенко В. На зламі епох /Василь Фащенко // Вітчизна. – 1969. – №5. – С. 199-202.

Одержано редакцією – 30.10.2014. Прийнято до публікації – 15.12.2014.

Аннотация. Кавун Л. Фольклорные импульсы в творчестве Григория Косынки. В статье исследована новеллистика Григория Косынки в ее

органической связи с фольклором. Автор доказывает, что общение писателя с устной народной поэзией, с одной стороны, создает мир традиционных представлений о бытии украинского народа, а с другой является актуальным и современным элементом модернистского дискурса.

Ключевые слова: фольклор, новеллы, литература, образ, мотив.

Summary. Kavun L. Folklore Impulses in Hryhorii Kosynka's Works. The article researches Kosynka's short novels and their organic connection to folklore. The author states that on the one hand, the author's interaction with folklore poetry creates the world of the traditional perception about the life of the Ukrainian people and on the other hand, it is an inevitable part of the modern discourse.

Key words: folklore, short novels, literature, character, motive.

Ольга МИРОШНИК

МІФОЛОГІЧНІ МОТИВИ ЗБІРКИ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ "КРУЧА"

Однією з провідних тенденцій українського літературного процесу ХХ ст. була рецетця міфологічних та фольклорних мотивів, сюжетів, образів – український модернізм мав виразний національний характер і забарвлення. Зокрема, у творах українських письменників 1920-х рр. можемо спостерегти численні міфологічні та фольклорні інтертекстуальні зв'язки, які органічно вплітаються в художню тканину текстів, витворюючи цілісний художній світ. Т. Осьмачка був одним із таких митців, хто відродив на початку 1920-х рр. фольклорну традицію в українській поезії. Вже його перша збірка "Круча" (1922 р.) виразно засвідчила це. Звернення Т. Осьмачки до міфології та фольклору – їх мотивів, образів, символіки – є цілком природним, умотивованим психологічно і ментально. Адже ці культурні пласти є основою колективної душі кожного народу, осердям його самоосмислення і світосприймання.

Ключові слова: фольклор, фольклорна традиція, міфологія, мотив, сюжет, образ, символіка, поетика, модернізм, народнописенна традиція, архетипні образи, біблійні образи, народнописенна стилізація, інтертекстуальний зв'язок.

Постановка проблеми. Окрім суто естетичного завдання, а також іманентної потреби українського митця проявити глибинні колективні риси національної душі, потребу звернення до фольклору на початку 1920-х рр. зумовив також об'єктивний чинник – зовнішні, соціальні обставини того часу: це був початок епохи більшовицького загарбання України. Більшовизм, відкидаючи націوتворчу традицію і насаджуючи